

Scheepssier, nieuwe inrichting van zaal 2

Na de sterke indruk van de schepenhal in het Zuiderzeemuseum met zijn schepen aan de remmingen, na deze hoge, machtige ruimte, plotseling de zaal met schilderijen werd toch niet zo'n gelukkige overgang gevonden. Daarom is voor zaal 2 een nieuwe inrichting gekozen: 'Scheepssier'.

Het Zuiderzeemuseum heeft in de loop van de jaren een vrij goede en omvangrijke verzameling scheepssier weten te verwerven, die tot voor kort goeddeels op het depot verbleef. Nu is er de gelegenheid gekomen een deel van dit materiaal ten toon te stellen.

Het is niet de bedoeling in de expositie 'Scheepssier' in te gaan op de hoe's en waarom's van de scheepsversiering, noch op de historie daarvan. Versiering van gebruiksmateriaal is al heel oud: De prehistorische mens begon al heel snel nadat hij aardewerk leerde vervaardigen, dit vaatwerk te versieren. Dit geldt vooral de schepen, die de zeeën bevoeren. Schepen van het grootste deel van de wereld hebben in allerlei vormen, soms doelmatig, soms ogenschijnlijk erg willekeurig, versieringen gedragen.

Het oog dat op zoveel scheepsboegen is voorgekomen was al bekend in de klassieke oudheid en heeft zich in velerlei uitvoering tot op de huidige tijd, in onder andere de Middellandse-zeelanden, weten te handhaven. Denken wij ook aan de prachtig, versierde stevens van de Vikingvorsten-schepen, die bepaald imponeerden.

Veel later is de scheepssier — meestal vormen in hout — uitbundiger geworden, zeker aan de achterstevens en vooral aan de kampanjes van de groter geworden handels- en oorlogschepen van de 16de en 17de eeuw.

In de nieuw ingerichte zaal 2 van het museum is nu scheepssier samengebracht uit de eigen verzameling. De tentoonstelling omvat zowel enkele objecten van zeeschepen en enkele schegbeelden, zo goed als sier van kleinere binnenschepen. Het middenveld van de zaal wordt beheerst door de veldschuit, die in 1952 door de burgerij van Enkhuizen aan het jonge Zuiderzeemuseum — in wording — werd geschonken. De veldschuit is daarom temidden van de scheepssier geplaatst omdat aan deze schuit allerlei voorbeelden van sier zijn waar te nemen: een mastwortel, een vlaggestokknop, een roerversiering. Er is voor een deel daarmee dus aan te tonen waar de diverse versieringselementen zich op de schepen bevinden. Want een mastwortel is voor niet-ingewijden toch maar een vreemd begrip, te meer daar zo'n siervoorwerp, in tegenstelling tot de normale wortels, met de punt omhoog wijst en zelfs op het hoogste punt van het schip is geplaatst.

In de nieuwe expositie zijn enkele schegbeelden opgesteld, waaronder een prachtig met krullen omrand jeugdig gezicht met aan de schouders neerhangende vleugels. Voorts de 'Batavier' van omstreeks het midden van de 19de eeuw, voorstellende een baardige mannengestalte met voorwaarts wijzende hand. Over de rechterschouder hangt een dierenhuid met het haar aan de buitenkant. Dit beeld is van grenenhout.

Er is ook geëxposeerd, maar niet in deze zaal, een iepenhouten boegbeeld van de Friese

De 'Batavier',
boegbeeld van omstreeks
midden 19de eeuw.

klipper Koningin Emma met twee merkwaardige vleugelstukken, daterend uit het einde van de 19de eeuw of begin van de 20ste eeuw. Het is een scherp bewerkt beeld met opgelegde versieringen op de vleugelstukken. Het is een polychrome vrouwenbuste, die de grootmoeder van Koningin Juliana uitbeeldt als vrij jonge vrouw, gekleed in het blauw met gouden afzetting, over het hoog opgestoken bruine haar en blauwe sluier en aan weerszijden een gouden roosje. Het lofwerk op de vleugels is zwaar, in de vorm van een fabeldier, half vis, halfvogel, uit welks bek blauwgroene, goud omrande bladeren en rode bloemen groeien. Dit boegbeeld moet een vrij laat exemplaar zijn, gezien het feit dat Koningin Emma in 1879 als twintigjarige prinses huwde met Koning Willem III.

In de expositie is een bleekwitte ingetogen vrouwengestalte geplaatst, gekleed in een modedracht van omstreeks midden 19de eeuw. De armen aan schuil onder een omslagdoek. Op het hoofd is het haar strak in het midden gescheiden met pijpekrullen aan weerszijden van het hoofd. Dit boegbeeld is door de gemeente Enkhuizen in bruikleen afgestaan.

Er is ook nog een vergulde vrouwenbuste ten toon gesteld als boegbeeld, eveneens met pijpekrullen. Omtrent de herkomst is niets bekend.

Een geheel ander type sier is een valreepbord van het schip 'De Valk'. Dit niet noemenswaard versierde schip werd in 1899 gesloopt. Er bleven twee valreepborden bewaard, beide met de Nederlandse leeuw versierd in goud met zilveren zwaard en pijlenbundel, omkransd door gouden lauwer-takken op een blauwe ondergrond binnen een gouden kabelomlijsting.

Er bevindt zich ook zo'n bord in de collectie van het Helders Marinemuseum.

Er is een tweetal mastplanken geëxposeerd (ook wel bekend als mastschild of mastbord). Zij zijn bekend van boeiers en kleine jachten, soms ook wel op schepen als tjalken en

beurtschepen met een strijkende mast. Zij werden bovendeks bevestigd of opgehangen aan de voorzijde tegen de mastkoker. Zij waren meestal van eikehout. Vaak was er in de plank een allegorische voorstelling in gesneden, soms met de naam van schip, eigenaar en/of jaartal.

Op een mastplank uit 1892 is op het bovengedeelte het tjalkschip Pieterdina afgebeeld met daaronder de tekst:

*West toch mijn
Leidsman overal
O Heer waar dat
Ik varen zal
Geef mij bijtijds
Een goede ree
Naar u gelieven
Uit zee
En geeft dat in
De jongste dag
Mijn ziel geen
Schipbreuk leiden mag*

De eigenaar van het schip, Jan Berend Otten, heeft de plank zelf gesneden.

Voorts worden in de scheepssierzaal een paar roerleeuwen getoond en enkele roerklikken. Het museum heeft een vrij omvangrijke verzameling roerklikken, veelkleurig, hout en mooi van vorm.

In een van de opgestelde vitrines is een collectie mastwortels tentoongesteld. Dit zijn masttopversieringen, boven de wimpel. Vaak werden zij verguld. Mastwortels zijn gebruikt voor velerlei scheepstypen en vertonen vaak geledingen. Er zijn er gemaakt van over de meter lengte met wel meer dan 40 geledingen. De geledingen worden gevormd door geheel gesneden figuurtjes, die naar de top in omvang afnemen.

Er waren ook mastknoppen, kleine gesneden figuurtjes aan de top van de mast en soms werd er een complete versiering aangebracht bestaande uit een mastwortel, scheerhoutje met vleugel, de windvaan, soms met een knop eronder. Dat samenstel werd een 'tuigje' genoemd. Helaas ontbrak in de collectie een originele vaan. Daarom is er een nagemaakt, maar de nieuwe kleuren zijn wat fel.

In de expositie zijn ook enkele vlaggestokknoppen opgenomen, in één daarvan zijn vier bruine negerkopjes met verguld haar tussen vergulde schelpen uitgehakt.

Een paar ijzernen vlaggestokhouders tonen aan dat men aan boord ook zulke decoraties kende van smeedijzer, waarin de vlaggestok kon worden gestoken; ook deze kunnen wel gekleurd zijn.

Roerkoppen werden wel opgesierd met houten figuren, in polychroom uitgevoerd, die soms zeer rondborstige vrouwen vertoonden met het hoofd met bloemen omkransd ('Flora's' genoemd) met vaak weinig expressieve gezichten. Zo is er een vrouwenhoofd met een roosjeshoed en ontblote borsten, een zogenaamde 'Flora' afkomstig uit Schellinkhout. Een rood schildje vermeldt de naam P. de Jong. Bij de mannenkoppen, die op dezelfde wijze als roerversiering werden gebruikt, blijken polychrome figuren voor te komen met een hondekophoed over het hoofd, waaraan twee gouden krullen kunnen herinneren aan Mercurius' gevleugelde helm.

Van de hakkeborden uit de collectie zijn er enkele tentoongesteld. Een daarvan laat in het midden een aantal mensen zien rond een zittende figuur. In zijn beschrijving vermeldt

G. R. Kruissink dat dit waarschijnlijk Job op de mestvaalt in beeld brengt. Aan de achterzijde komen letters E en H voor en het wapen van Sneek.

Er zijn andere voorbeelden van voorstellingen, die aan de Bijbel zijn ontleend, zoals Salomo's oordeel. Wat een vaak gebruikt motief is. Ter toelichting is mede een schilderijtje op deze zaal geplaatst van A. Storck, waarop schepen voorkomen, waarvan de blinkende mastwortel in het strijklicht opvalt.

Door middel van enkele tekeningen wordt de juiste plaatsing van de versieringen aan boord van onderscheiden schepen getoond.